

Päivitettyä kokonaistulkintaa

■ AKI ALANKO

Heikki Ylikangas: Suomen historian solmukohdat. WSOY 2007.

Emeritusprofessori Heikki Ylikangas (s. 1937) on maamme nimekkäimpiä historian tutkijoita. Hän on tutkinut muun muassa väkivaltaisuuden historiaa, sääty-yhteiskunnan sosiaalisia ristiriitoja ja

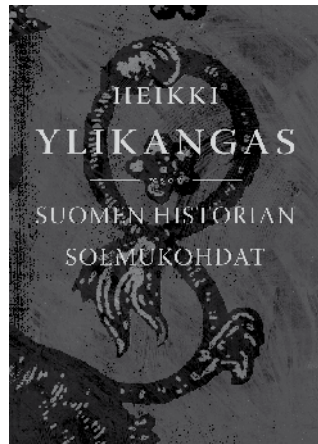
vuoden 1918 tapahtumia. Ylikangas on ollut tuottelias ja innovatiivinen historiankirjoittaja. Useamman kuin kerran hänen teoksensa (*Nuijasota, Tie Tampereelle, Tulkitanti talvisodasta*) ovat tulettaneet kansallisen historiankirjoituksen myyttejä ja herättäneet voimakasta keskustelua. Lukeva yleisö on löytänyt kuitenkin Ylikankaan ja pitänyt hänen otteestaan. Myös näytelmiä ja yhden romaanin kirjoittanut Ylikangas on eittämättä lahjakas kirjallinen tyyliniekkä.

Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista tarttua Ylikankaan uusiin kokonaistulkintaan Suomen historian keskeisistä epookeista. Teoksen nimestä olisi helppo päätellä, että kyseessä on vain uudistettu painos 1986 julkaistusta *Käännekohdat Suomen historiassa* -teoksesta. Näin ei kuitenkaan ole. *Suomen historian solmukohdat* on ottanut rakennuspuita muistakin vuoden 1986 jälkeen julkaistusta Ylikankaan tutkimuksista ja kokonaisesityksistä. Tällaisia ovat esimerkiksi *Mennyt meissä* (1990) ja *Väkivallasta sanan valtaan* (1999).

Pienen ihmisen puolella

Tarkastelujakso teoksessa on yli 900 vuoden mittainen ja näkökulma ulottuu varhaisesta keskiajasta 1990-luvun alun lamaan. Teos esittelee jo aiemmista teoksista tuttua tekijän historianfilosofiaa.

Ylikangas suhtautuu kriittisesti historiankirjoitukseemme kansallis-idealisticista koulukuntaa kohtaan ja tuo tämän asenteen esiin joskus miltei ilkamoivasti. Hän ei usko myöskään pyyteettömään idealismiin ihmisten toiminnan selittäjänä – ainakaan ensisijaisessa mielessä. Ylikankaasta on järkevämpää tutkia, mitä henkilökohtaista hyö-



tyä ja itsekästäkin etua palvelevia motiiveja historiallisia toimijoilla on ollut, pakkotilanteen ja tiedotamattomien tekijöiden vaikutuksesta puhumattakaan.

Kuten tohtori Mirikka Lappalainen toteaa arvostelussaan (*Helsingin Sanomat* 31.5.2007), Ylikankaan myötätunto on ”työteliäiden ja parhaansa yrittäneiden ihmisten puolella”. Eli heidän, jotka saavat kärsiä ja ponnistella ylempien auktoriteettien vaatimusten puristuksessa. Ylikangas asettaa tavallisen työtätekevän ihmisen ja heidän muodostaman joukkonsa keskeiseksi toimijoiksi historiassa. Tältä pohjalta on helppo ymmärtää hänen kriittisyytensä myös perinteistä suurmiesteoriaa kohtaan. Ylikankaan mielestä suurmiehet eivät luo suhdanteita ja rakenteita, ne pikemminkin luovat suurmiehiä. Suotuisat tekijät ja suurten masojen kannatus nostavat valtaan kulloinkin henkilöitä, jotka osavat vaistota senhetkiset tarpeet ja käyttää niitä hyväkseen.

Ylikankaan kirjoitustyyli on hyvin keskusteleva. Hän analysoi tutkittavaa ilmiötä, puntaroi eri selitysvaihtoehtoja eikä tyydy hel-

poimpaan ratkaisuun. Ylikangas osoittaa, mitkä tekijät aiheuttavat selitysvaihtoehdon pätemättömyyden, ja päättyy lopulta perustellusti tulkintaan, jota hän pitää parhaimpana käsittelemänsä historiallisen tapahtuman selittäjänä. Tämä tekee tekstistä mukaansa tempaavaa, parhaimmillaan jopa dramaattista luettavaa.

Teesien rikastusta ja syvennystä

Edellä kuvatulla tavalla *Solmukohdissa* käydään läpi Ylikankaan keskeisinä pitämiä kansallisen historiamme käännekohtia. Vastaan tulee tuttuja valintoja ja teesejä, joiden perusteet Ylikangas on muotoillut oikeastaan jo *Käännekohtissa*. Jälleen kerran tekijä tarkastelee nuijasotaa, jonka uudessa historiallisessa tulkinnassa hänellä on ollut merkittävä osuus. Hän pysyy uskollisena kannalleen, jonka mukaan linnaleiri ja talonpoikien kokema verorasitus olivat keskeisimmät sytykkeet nuijasodalle.

Suurten reformien aika (isojako, väestökirjanpidon alku) vuosina 1739–57 on Ylikankaan mielestä edelleen merkittävin kulma-kohta maamme historiassa. Autonomian alku vuonna 1809 merkitsi poliittista käännekohtaa taaksepäin, koska suomalainen byrokraatia sai tuolloin valtaohteen ja piti kiinni asemastaan useita vuosikymmeniä, kuten jo *Käännekohtista* on saatu lukea. Samaan teokseen juontuu myös näkemys, jonka mukaan suomalaiset joutuivat talvisotaan, koska sen tulemiseen ei uskottu. Talvisota oli myös jatkosodan välittömin syy.

Esitys ei kuitenkaan ole pelkkää vanhan kertausta. Ylikangas on rikastanut aiempia näkökulmia ja avannut muutamia uusiakin. Vaik-

ka uuden ajan alku toi ”pohjoisen rahvaan” edustajille uusia rasituksia, toi se myös mahdollisuuksia vähitellen laajenevan rahatalouden muodossa.

Ylikangas esittää entistä täsmennetympin, että herätysliikkeet syntyivät samoilla seuduilla, missä noitavainotkin olivat aikoinaan voimakkaimpia. Lähtökoh- ta – yritteliäisyyden ja yksilöllisen riskinoton kulttuuri – oli sama, ainoastaan etumerkki vaihtui. Ylikankaan mielestä 1680-luvun hallinnolliset mullistukset olivat paljon merkittävämpiä kuin suuren Pohjan sodan jälkeiset muutokset, koska 1600-luvun lopun uudistukset olivat demokraattisia ja rationaalisia.

Vuosien 1739–57 reformit eivät johtaneet vielä talonpoikien oikeudellisen aseman välittömään parantumiseen, vaikka kohensivatkin säädyn mahdollisuuksia harjoittaa elinkeinoaan. Sata vuotta myöhemmin alkanut kapitalismin läpimurto eteni puolestaan nopeasti siksi, että se oli kaikkien yhteinen etu.

Fennomaanien kansalliselta herätystoiminnalta Ylikangas haluaa riisua romantisoitun kunnian esittämällä, että kyse oli itse asiassa propagandasta, jossa valta-asemansa menettänyt sivistyneistö yritti tehdä itsensä tarpeelliseksi uusille nouseville kansanvoimille. Ylikankaan mielestä puhummekin suomea lähinnä siksi, että keisari salli sen.

On sinänsä tunnettua, että herännäiset eivät suhtautuneet suopeasti kirjalliseen sivistyselämään, koska he katsoivat sen kansalle vieraaksi ja sopimattomaksi. Tältä pohjalta Ylikangas nostaa herännäisyyshäiriöt fennomaanien vas-

tavoimaksi, mikä tosin saattaa olla hieman keinotekoisia. Herätysliikkeet olivat lähteneet liikkeelle jo ennen varsinaista fennomanian nousua.

Tekijä tuo esiin suorastaan hätäköhdyttävänä pontena, että vuoden 1918 sisällissodassa menetettiin lähes sama määrä ihmisiä kuin kolme vuotta kestäneessä jatkosodassa. Oikeistokaappauksen torjumisen (1929–32) yhteydessä on luontevaa tarkastella, miksi meikäläinen oikeistoradikalismi syntyi juuri Lapualla. Ylikangas hakee syytä seudun varakkuudesta, körttiläisyydestä ja vapaussotaperinteistä. Tämä rikastaa ja syventää sekä hänen aiemmissa yleisesityksissään että muiden tutkimuksissa esiin tulleita asioita.

Pidän erityisen mielenkiintoisena teoksessa esitettyä näkemystä siitä, että Neuvostoliiton uhka pakotti teollistuneita länsimaita sosiaalipoliittisiin reformeihin. Niiden tarkoitus oli laimentaa vasemmiston kapinallisuutta. Nyt kun kyseinen ulkoinen uhka on poistunut, hyvinvointivaltion rakenteita on alettu purkaa ja suurteollisuus on päässyt ohjaamaan vapaasti talouselämää. Valtio ei uskalla puuttua muutokseen voimakkaasti suurteollisuuden toimintaan, koska 1990-luvun alun epäonnistuneet puuttumisyritykset ovat vielä muistissa. Viime vuosikymmenen taloustaantumasta onkin lähimmän historiamme voimakkain solmukohta. Ylikangas arvostelee huonoa pankkisektorin valvontaa ja pankkien korostunutta tukemista kriisivaiheessa, jossa pankkien asiakkaat ja muut lamasta kärsineet jäivät vähemmälle huomiolle.

Ylimääräistäkin mukana

Yleisesti ottaen Ylikangas on valinnut perustellulta vaikuttavat solmukohdat ja pystynyt luonnehtimaan myös niiden vaikuttavuutta. Historiankirjoittajan tyyli on tapansa mukaan elävää ja mukaansa tempaavaa. Esitys on antoisaa ja mielenkiintoista luettavaa, vaikka ei olisikaan samaa mieltä hänen näkemyksistään.

Ymmärtääkseni *Solmukohdat* on luonteeltaan yleisteos ja myös suurelle yleisölle tarkoitettu. Tätä näkökulmaa vasten teoksen nuijasotaosuudessa on referoitu tarpeettomankin laajasti suomalaisen tutkijayhteisön keskustelua. Ylikangas tuo hyvin perusteellisesti esiin *Nuijasota*-teoksen tiimoilta saamaansa arvostelua, eikä säästele sanoja kertoessaan pääopponenttinsa Erkki Lehtisen (Jyväskylän yliopiston Suomen historian entinen apulaisprofessori) arvostelun puutteista. Ymmärrän sinänsä, että Ylikankaalla on yhä tarve puolustaa näkemyksiään, mutta olisiko ne voinut tehdä jollain muulla kirjallisella foorumilla?

Teoksen päänimi antaa ymmärtää, että käsiteltävänä ovat ajanjakso, jotka ovat toimineet merkittävänä muutoskohtina kansallisessa historiassa. Tähän nähden kirjassa on muutakin ainesta, joka saattaa olla pääteeman kannalta hiukan ylimääräistä, kuten luvut ”Miksi Suomessa puhutaan suomea” ja ”Mistä Suomen on Ruotsia kiittäminen?”. Osaluku ”Suomi kylmän sodan maailmassa” on myös mielestäni enemmänkin lähihistorian kuvailua kuin selkeän käännekohtan esitystä. Ylikangas päätty tekstissään siihen, että vasemmistoradikalismia ei voi pitää suurena käännekohtana. Miksi hän on sit-

ten ottanut sen käsiteltäväksi kokonaisena lukuna? Olisin toivonut, että autonomian alkuvaiheista kertovassa luvussa olisi mainittu hallituskonseljin eli senaatin perustamisesta vuonna 1816. Historiantutkijat ja -harrastajat ymmärtävät toki, että ajoitus vuosiin 1809–16 viittaa kyseisen hallintoelimen luomiseen, mutta muille syy voi jäädä hämäräksi.

Itsenäisen Suomen historiasa on esiintynyt aina silloin tällöin ryhmiä, jotka on haluttu unohtaa ja jotka ovat saaneet arvostusta tai ”vapauttavan tuomion” vasta vuosikymmenien kuluttua. Vuoden 1918 sisällissodassa hävinnyt osapuoli oli maailmansotien välisenä aikana tässä asemassa ja 1960-luvulla puolestaan sotaveteraanit. Nyt näyttää siltä, että tuohon asemaan ovat päätyneet yli kymmenen vuoden takaisen laman uhrit, jotka menettivät paljon ja jäivät velkavankeuteen. Ylikangas puhuu lopuksi erittäin perustellusti suomalaisen asiantuntijaelimen perustamisen puolesta, joka selvittäisi hakemusten perusteella, kenelle olisi kohtuullista maksaa korvauksia menetyksistään ja kenelle ei. Näin lähimmän historiamme kenties kiipein piste voitaisiin parantaa ja ihmiset, jotka ovat yhä keskuudessamme, saisivat hyvitystä ja helpotusta katkeruuteensa. Tämä joukko ei ole pieni.

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja vapaa toimittaja.